

**ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ,
РОЗВИТОК ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ**

УДК 331.5.024.54.001

В. В. ДРУЖИНІНА

Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського

**МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті досліджуються основні складові механізму державного регулювання ринку праці в Україні, за допомогою яких регулюють сферу соціально-трудових відносин, здійснюють підтримку безробітного населення, регулюють рух трудових ресурсів та організують професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робочої сили.

The article deals with the study of components labor market state regulation in Ukraine by means of which the sphere of social and labor relations is regulated, the support of unemployment population is provided, the labor resources movement is regulated; the professional training, retraining and advanced training of the work force are organized.

Ключові слова: ринок праці, механізм державного регулювання, зайнятість населення.

Вступ. Ринок праці і зайнятість населення займають особливе місце в системі ринкових відносин. Більшість економічних, соціальних, демографічних явищ, що протікають в ринковій економіці, прямо або побічно, повністю або частково відображають процеси, що відбуваються на ринку праці. Будучи невід'ємною ланкою сучасної економіки, ринок праці виконує важливу роль в системі відтворення. Саме на ринку праці відбувається купівля-продаж робочої сили, оцінюється її корисність і суспільна значущість. В зв'язку з цим науковий пошук шляхів розв'язання проблем, пов'язаних з побудовою сприятливих умов для підвищення людського потенціалу України є актуальним і має велике теоретичне значення. Особливу увагу необхідно приділити, насамперед, регулюванню зайнятості та ринку праці загалом. Глибоке знання фундаментальних основ економіки праці відіграє ключову роль в розумінні безлічі соціальних проблем та явищ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичну та методологічну основу дослідження склали фундаментальні праці зарубіжних вчених-економістів щодо проблем ринку праці та зайнятості населення: А. Сміта, К. Маркса, Дж. Кейнса, П. Самуельсона та ін. Серед вітчизняних вчених-економістів та практиків, які займаються дослідженням й розв'язанням проблем функціонування ринків праці, використано роботи таких дослідників, як А. Акмасв, Н. Балтачєєва, Н. Бреховецька, Н. Борецька, В. Василенко, Н. Вишневська, О.Гришнова, Г. Джагарян, Є. Качан, І. Кравченко, О. Кратт, В. Павленкова, П. Перерва, А. Рофе, Л. Чинова, І.Швець та ін. Важливе значення при дослідженні питань державного регулювання ринку праці та управління трудовими ресурсами склали наукові праці вітчизняних учених: В. Бакуменка, С. Бандура, Д. Богині, В. Бодрова, В. Приймака, Н. Єсінової, В. Князева, О. Ковалю, О. Ком'якова, Е. Лібанової, А. Мельника, О. Мордвінова, Н. Нижник, М. Орлатого, І. Розпутенка, В. Скуратівського, В. Трощинського, В. Троня тощо.

Узагальнення й аналіз опублікованих праць вітчизняних та зарубіжних вчених щодо державного регулювання ринку праці свідчать про те, що підходи до проблем впливу держави на ринок праці вивчені недостатньо як у теоретичному, так і в методичному аспектах, і потребують подальшого дослідження. Недостатньо досліджено складові механізму державного регулювання ринку праці. У зв'язку з цим виникає необхідність у додаткових дослідженнях теоретичних питань стосовно державного регулювання ринку праці. Саме ці аспекти визначили актуальність вибраної теми та основні напрями дослідження.

Мета роботи. Метою даного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування розвитку механізмів державного регулювання ринку праці як складової державного регулювання суспільного розвитку України.

Матеріал і результати дослідження. Протягом останніх років в економіці та політичному житті України відбулися трансформаційні процеси, які відзначилися також на ринку праці та у сфері зайнятості населення. Зокрема, відбулося піднесення економічної активності населення, скорочення рівня безробіття, зменшилась кількість зневірених у пошуках роботи незайнятих громадян працездатного віку, зріс попит на робочу силу з боку суб'єктів господарювання, збільшились обсяги працевлаштування незайнятого населення, у тому числі за рахунок введення нових робочих місць, відбулося зростання середньомісячної допомоги безробітним. Дані позитивні тенденції свідчать не тільки про піднесення економіки, а й про підвищення ефективності механізму державного регулювання ринку праці та зайнятості населення. Механізм регулювання ринку праці має задіяти економічні стимули, котрі сприяють соціально-економічному розвитку держави. Головним завданням механізму регулювання ринку праці та зайнятості населення є забезпечення ефективного використання наявної робочої сили для отримання максимального економічного і соціального ефекту.

Державне регулювання ринку праці – система правових та організаційно-економічних заходів держави щодо забезпечення ефективної зайнятості, нормальних умов праці та раціонального використання робочої сили [1]. Для здійснення цих заходів держава використовує механізм. У загальному значенні під

механізмом можна розуміти “сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, за допомогою яких відбувається рух всієї системи і здійснюється досягнення певної мети” [2]. На думку М.І. Круглова: “Комплексний механізм державного управління – це сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб’єктів державного управління і впливу на їх діяльність, що забезпечують узгодження інтересів взаємодіючих учасників державного управління” [3].

Нині в науковій літературі більшість авторів стверджують, що механізм державного регулювання необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов’язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки [4].

Виходячи з цього поняття очевидно, що держава регулює економічні процеси, виконує соціально-економічні та правові функції за допомогою комплексу засобів, важелів, методів та інструментів, у результаті чого забезпечується реалізація поставлених державою перед органами державної влади цілей, які трансформуються в їх основні завдання та функції.

На сьогодні проблемним є питання класифікації механізмів державного регулювання, виходячи з методів, засобів, важелів та інструментів, причому проблема полягає у їх достатньому науково-практичному обґрунтуванні. Так, Н.І. Єсінова вважає, що механізмами регулювання ринку робочої сили є сукупність заходів і спеціальних інститутів, за допомогою яких держава здійснює свій вплив [5] та пропонує наступну їх класифікацію.

1. За масштабами впливу:

- загальні, які охоплюють усе працездатне населення;
- селективні, які поширюються на окремі групи працездатних осіб.

2. За способом впливу:

- прямі (регулюючі), які безпосередньо спрямовані на створення додаткових робочих місць, установлення мінімальної заробітної плати, регламентацію робочого часу;
- непрямі, які впливають на ринок робочої сили за допомогою зміни умов господарювання через здійснення державою відповідної податкової, грошово-кредитної, інвестиційної та бюджетної політики.

3. За типом впливу:

- активні, які спрямовані на підвищення професійної та регіональної мобільності працездатних, збереження й підвищення рівня зайнятості на підприємствах;
- пасивні, до яких належать різноманітні виплати допомоги по безробіттю.

4. За змістом:

- економічні, які включають надання кредитів, субсидій, пільг і дотацій підприємцям, регулювання рівня податку та відсотка;
- адміністративні, до яких належать законодавчі акти, що регламентують робочий час, пенсійний вік, обмеження імміграції;
- ідеологічні, які спрямовані на формування суспільної думки.

5. За об’єктом впливу:

- спрямовані на кількісні параметри (динаміка співвідношення попиту та пропозиції робочої сили);
- спрямовані на якісні характеристики (рівень освіти і професійної підготовки, територіально-галузевої структури);
- які враховують організаційний аспект ринку праці.

Якщо дати загальну оцінку вищезазначеній систематизації заходів та важелів державного регулювання зайнятості населення, то стає очевидним, що слід використовувати їх у комплексному поєднанні.

Автори роботи з державного регулювання економіки [6] поділяють механізми державного регулювання за характером впливу на господарські суб’єкти:

- прямі, тобто через які здійснюється вплив держави на економічні процеси за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів;
- непрямі, що означають вплив держави на господарську діяльність через внесення відповідних змін в умови функціонування ринкового механізму.

Автори зазначеної вище праці запропонували також таку класифікацію інструментів державного регулювання [6]:

- правові – закони та підзаконні акти, що регулюють правила поведінки суб’єктів господарювання;
- адміністративні – укази, постанови та розпорядження виконавчих органів, що дозволяють, забороняють, обмежують чи нормують окремі види господарської діяльності;
- економічні – макроекономічне планування, державний бюджет, податки, гроші, ціни, заробітна плата.

Однак, на наш погляд, у цій класифікації автори змішують види інструментів та засобів державного регулювання. Слід уточнити, що правовими інструментами є законодавчо-правові (закони та підзаконні нормативно-правові акти, до яких відносяться також укази та постанови), нормативно-правові (розпорядження та накази). Квоти, ліцензії, стандарти, норми, податки, кредит, ціни – це скоріше економічні

засоби регулювання. До адміністративних засобів слід відносити різні стандарти, дозволи, нормативи тощо. Доцільніше було би внести організаційні інструменти, тобто відповідні державні програми, трудові баланси, прогнозні показники, бюджетні запити.

А.Д. Мельник також розподіляє засоби державного регулювання на дві групи [7]:

- прямого державного впливу, тобто через систему державного замовлення та державних контрактів, встановлення норм та стандартів, законодавчі акти, прогнози, цільові комплексні програми розвитку та з деяких галузей державного бюджету;
- опосередкованого впливу, тобто через державні кредити, дотації, податкові пільги, субсидії, ціни тощо.

Є.П. Качан виділяє основні функціональні блоки методів державного регулювання, які дають змогу охопити набір його інструментів та засобів [8]:

- нормативно-правові, що визначають правові рамки встановлення відповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією, збільшення місткості ринку праці та зростання рівня зайнятості населення;
- соціально-економічні, тобто вплив окремих важелів політики оплати праці та доходів на обсяги пропозиції робочої сили та її структуру, формування механізму трудової мотивації;
- фінансово-вартісні, що охоплюють широкий спектр важелів (дохід і прибуток);
- процентні ставки, цільові економічні фонди, амортизаційні відрахування, інвестиції, кредити тощо, які опосередковано впливають на ринок праці;
- організаційно-економічні, що полягають у розширенні спектра основних функцій державної служби зайнятості та підвищенні якості послуг, які вона надає населенню.

Базуючись на зазначених вище підходах, можна визначити основні механізми державного регулювання зайнятості населення за логічною схемою: механізм–метод–засіб–інструмент. Таким чином, можна науково обгрунтовано визначити основні механізми регулювання місцевого ринку праці (рис. 1.).

Рис. 1. Формування механізму регулювання ринку праці

Отже, дослідження чинного механізму регулювання ринку праці показало, що нині він включає:

- систему правових інструментів (норм, правил, законодавчих актів та нормативно-правових документів), що регулюють сферу соціально-трудових відносин в місті;
- інструменти фінансово-кредитної політики (джерела формування фонду сприяння зайнятості населення та порядок їх використання), спрямовані на реалізацію програм зайнятості та підтримку міського населення, яке тимчасово не працює;
- інструменти інвестиційної та податкової політики, що передбачають економічний вплив держави на новостворених роботодавців, а також на якісний та кількісний склад робочої сили;
- інструменти організаційно-управлінської та соціально-економічної політики (плани, проекти, місцевий бюджет, договори, цільові програми, прогнози);

– засоби міської системи працевлаштування через діяльність міського центру зайнятості, що регулюють рух трудових ресурсів міста та організують професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

– засоби системи державного контролю за дотриманням прийнятих та чинних правових, економічних та організаційних умов сприяння продуктивній зайнятості населення міста.

Дослідження ринку праці, механізму його регулювання, включаючи його особливості, визначається роллю праці в будь-якій соціально-економічній системі як цілісного інституту, і так само тим, що в центрі цього процесу знаходиться людина з її особливостями, а праця стає об'єктом купівлі-продажу. В зв'язку з цим встає питання про ціну праці, зайнятість населення і т.п. В даний час ціна праці така, що вона не завжди забезпечує нормальне відтворення робочої сили. Одночасно ціна праці робить вплив на споживацький попит, тобто низька ціна праці виступає стримуючим чинником економічного зростання. Загострення проблем безробіття виражене в її диференціації, і в плані матеріальної допомоги, підготовки кадрів, їх подальшого трудовлаштування.

Сьогоднішній ринок праці – це не стільки сфера диктату підприємців, скільки сфера компромісів, домовленості сторін – продавця і покупця робочої сили при посередницькій ролі держави, включаючи державну службу зайнятості. Вивчення загальних процесів, що відбуваються на ринку праці в даний час, більшою мірою забезпечене інформацією, якою володіє Державна служба зайнятості про регульований ринок праці. Тому тенденції і закономірності, виявлені на цій частині ринку можна до певної міри розповсюдити на весь ринок праці області і, отже, виробити важелі ефективної дії на складові елементи ринку праці.

Ринок освітньо-кваліфікаційних послуг, що складається в країні, залишається найбільш маловивченим зі всіх ринків, що формуються в ринковій економіці України. Заповнення даного пропуску в економічній теорії припускає дослідження взаємозв'язків між ринками праці і освітньо-кваліфікаційних послуг, виявлення ролі держави у формуванні останнього.

Державній службі зайнятості відводиться першорядна роль у вирішенні проблем безробіття, трудовлаштування і зайнятості населення. За роки роботи були вироблені наступні шляхи рішення проблем, що виникають на ринку праці: професійне навчання; працевлаштування. Разом з цими, що стали вже на сьогоднішній день традиційними шляхами, існує абсолютно новий – інформаційна підтримка безробітних.

Висновки. Виконане дослідження дозволяє сформулювати ряд висновків і пропозицій теоретичного, прикладного змісту, основні з яких зводяться до наступного:

– до системи державного регулювання ринку праці необхідно застосовувати комплексний методологічний підхід, який включає визначення попиту державного регулювання ринку праці; розкриття його основних характеристик; визначення суб'єктів, об'єктів, принципів, завдань, видів, методів державного регулювання ринку праці;

– в сучасних умовах є необхідним усунення надмірної лібералізації економіки України за рахунок захисту вітчизняного товаровиробника, концентрації ресурсів і державного управління економікою на пріоритетних для держави галузях жорсткого контролю недержавної фінансової та банківської сфери; контролю зовнішньої торгівлі продукції підприємств, підпорядкованих державі з метою зміцнення національно-орієнтованої економіки;

– ефективність державних механізмів регулювання ринку праці значною мірою буде визначатися тим, наскільки на державному рівні будуть враховані типові загальноєвропейські орієнтири соціально-економічної політики наддержавних організаційних утворень при ослабленні впливу на ці процеси національної держави;

– понизити рівень загального безробіття до 5–6 відсотків економічно активного населення;

– підвищення гнучкості ринку праці сприятиме розширенню можливостей реалізації прав громадян на гідну працю за вільно вибраним родом діяльності і професії;

– підвищення взаємозв'язку ринку праці і професійної освіти, а також розвиток міжтериторіальної і міжгалузевої мобільності трудових ресурсів стануть одними з найважливіших чинників сприяння забезпеченню працедавців робочою силою у необхідній кількості і необхідної кваліфікації;

– запобіганню дефіциту кваліфікованих кадрів також сприятимуть заходи з оптимізації використання праці іноземних працівників і залучення на постійне місце проживання в Україні співвітчизників, що проживають за кордоном;

– здійснення спеціальних програм зайнятості сприятиме інтеграції в ринок праці і ефективної зайнятості безробітних громадян, що володіють недостатньою конкурентоспроможністю на ринку праці, зазнають труднощів при трудовлаштуванні;

– підвищення ефективності контролю і нагляду у сфері праці і зайнятості забезпечить істотне скорочення порушень прав трудящих у області охорони і оплати праці, а також запобігання дискримінації у сфері праці;

– розвиток механізмів соціального партнерства в цілях сприяння зайнятості населення, підвищення якості робочих місць і вдосконалення системи оплати праці сприятимуть зростанню рівня заробітної плати і кінець кінцем підвищенню рівня життя населення України;

– удосконалення нормативно-правового поля регулювання ринку праці, вирівнювання системи соціальних стандартів і гарантій; заходи непрямого економічного впливу (стимулювання діяльності великих та особливо малих підприємств, підтримка сільськогосподарського виробника тощо). Зниження напруженості на ринку праці можливе завдяки створенню робочих місць із режимом неповного робочого дня, передусім, у пріоритетних видах економічної діяльності (це рекреація й туризм, виробництво послуг, високі технології та діяльність, пов'язана з транскордонним розташуванням). Необхідно змістити, на нашу думку, акценти у державній політиці зайнятості на інноваційну компоненту із пріоритетним розвитком людини в умовах інформаційного суспільства та нарощування глобалізаційних процесів.

Література

1. <http://library.if.ua/book/72/5281.html>
2. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати : кол. моногр. / [Д. П. Богиня, Г. Т. Куликов, В. М. Шамота, Л. С. Лисого та ін.]. – К. : ІЕ НАН України, 2001. – 300 с.
3. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : УАДУ, 1998. – 160 с.
4. Ком'яков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. на здобуття наук. ступеня дис. канд. екон. наук. : спец. 08.01.01 / О. М. Ком'яков ; Київ.нац.екон.ун-т. – К., 2000. – 20 с.
5. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудова відносини : [навч. посіб.] / Єсінова Н. І. – К. : Кондор, 2004. – 432 с.
6. Макроекономіка / [А. Г. Савченко, Г. О. Пуктаєвич, О. М. Тіньонко та ін.]. – К. : Либідь, 1995. – 208 с.
7. Державне регулювання економіки / [І. Р. Михасюк, А. Д. Мельник, М. Крупка, З. Залого]. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
8. Качан Є. П. Принципи та методи формування регіональної політики ринку праці / Є. П. Качан // Зайнятість та ринок праці : міжвідом. наук. зб. – К., 2001. – Вип. 15. – С. 3–16.

Надійшла 01.10.2010

УДК 314

Д. П. МЕЛЬНИЧУК

Житомирський державний технологічний університет

РЕПРОДУКТИВНА МОТИВАЦІЯ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ: ОСОБЛИВОСТІ Й НАСЛІДКИ В ПЛОЩИНІ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

В статті охарактеризовано складові репродуктивної мотивації та визначено фактори, що обумовлюють їх зміст за сучасного рівня економічного розвитку країн Європи та держав пострадянського простору. Викладено результати дослідження особливостей та наслідків репродуктивної поведінки населення України. Проаналізовано вплив сучасних показників народжуваності на перспективи нагромадження та використання національного людського капіталу.

The components of reproductive motivation have been characterized in the article. The factors which determinate the contents of these components in modern level of economic development of European countries and postsoviet states have been defined. The results of research of peculiarities and consequences of reproductive behaviour of Ukrainian population have been discovered. The influence of modern indicators of birth rate and perspectives of accumulation and using of national human capital has been analyzed.

Ключові слова: демографічна поведінка, репродуктивна установка та мотивація, народжуваність, депопуляція населення, людський капітал.

Постановка проблеми. Спад репродуктивної активності на територіях з високим та середнім рівнем економічного розвитку дедалі більше актуалізує проблематику визначення дієвих заходів та інструментів демографічної політики. На фоні суттєвого подовження тривалості життя на Заході та його значного скорочення в країнах пострадянського простору низький рівень народжуваності створює суттєві демографічні диспропорції та кидає виклик подальшому соціально-економічному благополуччю різних держав світу. Сьогодні все частіше доводиться чути про невідворотність глобальної демографічної кризи та її негативний вплив на всі сфери життєдіяльності людства.

В демографічній науці під кризою розуміють глибоке порушення пропорцій відтворення населення, що створює загрозу для його існування. Протягом всієї історії людської цивілізації впритул до кінця XVIII ст. основними причинами подібних криз були голодування, епідемії та війни, внаслідок яких висока смертність призводила до різкого скорочення населення, а іноді й до повного обезлюднення територій [1, с. 212]. Натомість сьогодні демографічні кризи у більшості випадків обумовлюються зовсім іншими факторами. Зокрема, в європейських країнах різні соціально-економічні передумови призводять до подібних демографічних наслідків – надмірного послаблення репродуктивної мотивації та значного скорочення